
ZA DR. JIŘINOU ŠIKLOVOU

(7. června 1935 Praha – 22. května 2021 Praha)

V květnu tohoto roku nás ve věku nedožitých 86 let opustila socioložka Dr. Jiřina Šiklová.

Společenský a pracovní záběr Dr. Jiřiny Šiklové, rozené Heroldové, byl neuvěřitelně rozsáhlý. Jiřina Šiklová vystudovala historii a filosofii na Filosofické fakultě UK, na stejné fakultě posléze v šedesátých letech spoluzakládala katedru sociologie. Podepsala manifest Dva tisíce slov a působila v „nátlakové skupině“ Červení proti. V roce 1969 vystoupila z KSČ, což vedlo také k jejímu propuštění z univerzity. Pracovala jako uklízečka a sociální pracovnice na geriatrickém oddělení Thomayerovy nemocnice v Praze. Tam se také (i když anonymně) zapojila do sociálněgerontologického výzkumu. Podepsala Chartu 77 a za svoji práci pro český disent, kdy pašovala zakázanou literaturu, byla vězněna. Získala několik významných ocenění, mezi jinými byla oceněna jako Žena Evropy za rok 1995 za přínos k integraci Evropy. A tady bychom mohli výčtem jejich aktivit pokračovat dál a dál.

Já se ale pokusím na Jiřinu Šiklovou zavzpomínat ze své osobní perspektivy ženy-akademičky, která se s ní průběžně a s různou intenzitou potkávala jak v pracovním, tak v osobním životě od roku 1996. Právě v té době jsme se potkaly na Letní škole etnických minorit v slovenské Modre-Harmónii. Já v roli mladé studentky etnologie a ona v roli zkušené vyučující. Jiřina Šiklová již v té době vybočovala z plejády zajímavých přednášejících, zejména svým specifickým způsobem přemýšlení o „věcech veřejných“.

Když si na Jiřinu vzpomenu, byla pro mě především tím, čemu se v angloamerickém akademickém prostředí říká *academic spider*. Tedy někým, kdo velkoryse síťuje různé lidi, umí rychle a spolehlivě rozpoznat jejich intelektuální potenciál a schopnost mezi sebou spolupracovat. A to vše bez nutnosti zapojení Jiřiny samotné do vedení nebo dokonce řízení plánovaných projektů a aktivit, jelikož jí šlo především „o věc, ne o ni samotnou“. Jiřina totiž ráda rozjížděla to, co bychom dnes možná nazvali sociálně inovativní nebo politické projekty (jako například Stranu zelených), které pak ale ve správnou chvíli opouštěla, aby se věnovala další společensky nebo politicky důležité agendě.

Jiřina Šiklová tak například ve svém bytě, který byl také jakousi dobovou verzí současného ImpactHubu – tedy alternativním inspirativním pracovním

prostorem, položila základy genderových studií v České republice. Zde v roce 1991 začala budovat knihovnu, která je dnes uložena v neziskové organizaci Gender Studies o.p.s. Výrazně tím napomohla síťování této organizace a agendy feministického hnutí a rovných příležitostí žen a mužů s již etablovanými organizacemi v zahraničí. Zároveň ale nezapomněla vždy připomínat a vysvětlovat specifický kontext situace žen v postsocialistickém prostředí, včetně České republiky. Ty, na rozdíl například od amerických žen (které po revoluci přicházely vzdělávat české feministky), měly důležitou otázku emancipace prostřednictvím práce částečně vyřešenou, i když v rámci socialistického pracovního trhu stále docházelo jak k horizontální, tak k vertikální segregaci na trhu práce. Jejich problémem ale stále zůstávala tak zvaná dvojí směna / dvojí den. Tedy situace, kdy ženy po placené práci byly stále plně (a téměř výhradně) zapojeny do neplacené péče o domácnost a děti. Jiřina se k postavení žen v České společnosti často vracela se slovy: „A tohle, holčičko, změnit, bude ještě na dlouho.“ Před dvaceti lety jsem se jejím slovům blahosklonně smála – vždyť jsme jiná generace, máme před sebou mnoho velkých změn a zářivou budoucnost. Ale i dnes si na ni při četbě různých návrhů sociálních politik spojených se sladováním práce a péče často s povzdechem vzpomenu.

V poslední době byla ale Jiřina Šiklová (jakožto typická představitelka tak zvané druhé vlny feminismu) poměrně často kritizována také z řad některých progresivnějších feministických skupin. Možná promlouvala v současnosti „zastaralým“ jazykem druhé vlny feminismu, který byl v dobách svého vzniku úzce propojen také se studentským hnutím (kterým se ona odborně zabývala) a agendou lidských práv. Řídila se heslem druhé vlny, že „osobní je politické“, proto se její záběr zaměřil na témata postavení žen ve společnosti, rozdělení genderových rolí v domácnosti, příjmové nerovnosti nebo problém neplacené práce. Na druhou stranu ale byla rozhodně ve svém osobním jednání citlivá na různé druhy pozicionalit, sounáležitostí, identit lidí a jejich prolínání – tedy typickou agendu třetí vlny feminismu. A to zejména v sociálních rolích a kontextech, které je mohly marginalizovat a/nebo vyčleňovat ze společnosti.

Jiřina Šiklová dokázala také velkoryse podporovat ženy – mladé začínající vědkyně, které to ani v dnešní době nemají v našem akademickém prostředí jednoduché. Chyběla jim (a stále chybí) systémová podpora sladování práce a péče, proto se jejich trajektorie ve většině případů dočasně nebo natrvalo odchyľují od běžné akademické pracovní trajektorie. Naskočit „zpět“ do soutěživého světa s tlakem na vysoký vědecký výkon (v situaci strádajících humanitních a sociálních věd v ČR) není pro ně vůbec jednoduché. Jiřina tak dělala

vlastně jakousi intuitivní akademickou mentorku již v době, kdy tento důležitý podpůrný nástroj pro začínající akademičky nebyl v ČR ještě formálně zaveden. A rozhodně nejsem jediná z žen-akademiček z generace „Husákových dětí“, která je jí za to ze srdce vděčna.

V poslední době se také u nás stále častěji mluví o třetím pilíři univerzity – o její službě veřejnosti. Tedy o společenském přesahu našich akademických znalostí a dovedností, které by ideálně měly přispívat k tomu, co Jiřina nazývala „*lepším životem*“. V České republice je asi málo lidí v produktivním věku, kteří by při otázce: „Jmenujte jednoho českého sociologa/socioložku“ nejmenoval právě Jiřinu Šiklovou. Jiřina byla vždy ochotná aktivně plnit roli veřejné intelektuálky a jenom zřídka odmítala komentovat společenské dění v mediálním prostoru. A právě za tuto roli „glosátorky společenského dění“ byla zejména

z řad akademiků často kritizována. Není totiž vždy jednoduché skloubit expertní hlas s hlasem „tlumočnice“ – tedy někoho, kdo umí jednoduše a srozumitelně vysvětlit komplexní společenské problémy širšímu publiku. Jiřina Šiklová ale také nikdy neodmítla cestovat i několik hodin do vzdálených končin České republiky a tam ochotně „tlumočit“ naše specifické vědění „naživo“, směrem k „obyčejným“ lidem někde v domě kultury v „zapadlém“ pohraničí. A to vždy s neutuchající, jí tak vlastní, energií, kterou jsme ji, nutno přiznat, mnozí z nás záviděli. Jiřina sama totiž o sobě říkala, že má jenom omezený čas dohnat to, co během let strávených v disentu dělat nemohla.

Jiřina Šiklová pocházela z tradiční sociálnědemokratické rodiny a byla tak i v rodině vedena k umění naslouchat těm, kteří jsou marginalizováni nebo se ocitli ve svízelné životní situaci. Nebyla jsem jediná, která od ní jednou za čas obdržela mail s prosbou o konkrétní pomoc – o pomoc pro někoho „druhého“. Tak jsme společně s dalšími přáteli pomáhali například jedné čečenské rodině uprchlíků, jejichž dítě bylo vážně zraněno během rusko-čečenské války. Nejenže je Jiřina ze začátku ubytovala ve svém bytě (a naplnila tak přání nejednoho současného populisty), ale také o ně v počátcích jejich života nově příchozích osobně pečovala. Sehnala jim práci, pomohla jim napojit se na asistenci migračních organizací nebo našla doučování pro jejich děti. Dovolím si zde citovat její mail, který ilustruje Jiřininy „typické“ Vánoce v roce 2013: „Byla jsem s A. (anonymizováno) u zubaře. Má to vyčištěné, má si tam dávat drény, (poslala jsem jí navíc penicilin, ten zubař jí ho nedal, tak ...). Dnes jsem s nimi byla u Karla Schwarzenberga, dal jim 2 velké kapry, stromeček a ještě něco... a já sehnala nějaké peníze, takže přes svátky a hlavně přes její nemoc jsou zajištěni. Víš, on z toho taky teoreticky při trochu smůle může být zánět mozkových blan, nebo zánět srdečních chlopní. Ale I. (anonymizováno) chodí na češtinu, ale stejně mu to jde jak psovi pastva. Je to těžké v tom věku učit se nový jazyk a češtinu obzvlášť. Takže ... klidně si užívaj svátky!“

Ráda bych připomenula také její autorskou literární tvorbu, která není širší veřejnosti příliš známá. Jen mě mrzí, že na ni neměla (při všech svých aktivitách) více času. Jak se mi několikrát zmínila, představovala si, že závěr života stráví právě psaním. Já sama se v poslední době stále častěji vracím k její knize *Deník staré paní* (vydal Kalich 2003, 2004). Je to skvělý poeticko-pragmatický průvodce stárnutím, v němž se beletristický žánr textu potkává s bystrým pozorovatelským okem zkušené odbornice z oboru sociální gerontologie. Tuto knihu by měl číst každý, kdo pečuje nebo bude pečovat o seniory, a také ten, kdo aktivně přemýšlí o svém vlastním důstojném stárnutí.

Domnívám se, že u nás není mnoho lidí – a to ani z řad sociálních vědců a vědkyň –, kteří by uměli tak empaticky pracovat s diverzitou (v nejširším slova smyslu), jak v osobním, tak v pracovním životě. Na posledním rozloučení s Jiřinou Šiklovou se tak potkali nesmiřitelní političtí a ideologičtí rivalové, ateisté i věřící různých náboženských vyznání, lidé různých etnických skupin či generací intelektuálů. A jak jsme se shodli, každý z nás jako by stále čekal, že k nám přiskočí usměvavá Jiřina, s výraznou rudou rtěnkou na rtech a bystrou jiskrou v oku a začne k nám promlouvat: „Holčičky, jdu právě z jednoho zajímavého setkání, to vás bude zajímat, to byste se mohly zapojit...“ Čest její památce!

Petra Ezzeddine

Petra.Ezzeddine@fhs.cuni.cz